

פרופ' יונתן גרוסמן

35 אופציית העני הגמור: סולת

לאור דיוננו הקודם, ההפתעה שחטאת הסולת מביאה בכנפיה – בולטת לעין. אם בחטאת העוף יש להביא עוף נוסף כדי שיישמרו שני האלמנטים הבסיסיים שקיימים בכל חטאת – דם מחטא ובשר שמוקטר לאש המזבח, כיצד ניתן להבין את אופציית הסולת? כיצד היא מחטאת את המזבח? מה מקביל לדם ומה לבשר?

לכאורה מדובר במודל אחר לחלוטין ויש לעמוד על התפנית שמתרחשת באופציה זו. ראשית נפנה לכתובים עצמם:

”וְאִם לֹא תִשָּׂג יָדוֹ לְשִׁתֵּי תָרִים אוֹ לְשִׁנֵּי בָּנִי יוֹנֵה וְהִבִּיא אֶת קֶרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חֲטָא עֲשִׂירַת הָאֶפֶה סֹלֶת לְחֲטָאתָא לֹא יִשִּׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְלֹא יִתֵּן עָלֶיהָ לְבֹנָה כִּי חֲטָאתָא הוּא. וְהִבִּיאָהּ אֶל הַפֶּה וְקָמַץ הַפֶּה מִמֶּנָּה מְלֹא קִמְצוֹ אֶת אֲזִכְרֹתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ עַל אֲשֵׁי ה' חֲטָאתָא הוּא. וְכִפֹּר עָלָיו הַפֶּה עַל חֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חֲטָא מֵאֲחַת מֵאֵלֶּה וְנִסְלַח לוֹ וְהִיְתָה לְכֹהֵן כַּמִּנְחָה” (ויקרא ה', יא-יג).

מאחר שבאופציה זו אין דם שבכוחו יש לחטא את המזבח, יש לברר האם באופציית הקרבה זו מתרחש בכלל חיטוי. בין הפרשנים המודרניים היו שהציעו שאכן אצל העני הגמור התורה 'מוותרת' על חיטוי המזבח, ובלבד שגם העני יוכל להביא קורבן ושיתכפר לו.¹

עמדה זו אפשרית, והמסקנה שעולה מאפשרות זו היא שהתורה הקילה מאד במקרי מחדל אלו, עד לכדי המסקנה שלא בטוח שיש צורך בחיטוי המזבח; זה מעין חומרא דאורייתא. לפיכך, אם מדובר בעני שאינו יכול להרשות לעצמו לחטא את המזבח, אפשר להסתפק בקורבן סמלי, שאומנם איננו מחטא אך מזכה את מקריבו בכפרה.

מעין חיזוק לקריאה זו יש בעובדה שבשני המקרים האחרים שבהם התורה מתייחסת למצבו הכלכלי של האדם ומוכנה להפחית מערך הקורבן, היא עוצרת באופציית הציפורים ולא מגיעה לאופציית הסולת (יולדת – י"ב, ח; מצורע – י"ד, כא-כב). לשון אחר,

במקרים מובהקים שבהם יש להביא חטאת, אי אפשר להסתפק בסולת אלא יש צורך בדם (אך ניתן להסתפק בדם ציפור). כנראה אופציית הסולת אינה עולה על הפרק במקרים אלו מפני שאין בה חיטוי.

אולם אפשרות קריאה זו מציפה חוסר נוחות. אם התורה מחייבת חטאת בשלושת המקרים המנויים בפרק הרי שיש בהם צורך בחיטוי, וקשה לוותר על זאת רק משום שהעני אינו יכול להרשות לעצמו. זאת ועוד, התורה מדגישה שוב ושוב שסולת זו היא 'חטאת': "וְהִבִּיא אֶת קֶרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חֲטָא עֲשִׂירַת הָאֶפֶה סֹלֶת לְחֲטָאתָא לֹא יִשִּׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְלֹא יִתֵּן עָלֶיהָ לְבֹנָה כִּי חֲטָאתָא הוּא... וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ עַל אֲשֵׁי ה' חֲטָאתָא הוּא". בקריאה פשוטה של פסוקים אלו גם אופציית הסולת מתפקדת כחטאת ואף פועלת כחטאת, כלומר מחטאת את המזבח הנזקק לחיטוי.

אולי אפשר להציע שכאשר אין ברירה, גם הסולת יכולה לייצג חיים ולחטא את המזבח. כשם שהדם מסמל חיים, גם מזון יכול לייצג חיים, ובמיוחד אצל העני הסופר מזונו מיום ליום ונדרש להביא את מנת מזונו לה'. דבר זה קשור גם בכמות הסולת שיש להביא בחטאת הזו.

"עֲשִׂירַת הָאֶפֶה סֹלֶת לְחֲטָאתָא" (ה', יא)

חז"ל למדו שגם מנחת נדבה הבסיסית היא עשירית האיפה: "והביא את אשר חטא עשירית האיפה" – אין לי אלא קרבן חובתו עשירית האיפה, מנין לקרבן נדבתו עשירית האיפה? תלמוד לומר: 'קרבנו עשירית האיפה' (ספרא, ויקרא, דיבורא דחובה, פר' י"ט, ד).

אין זה מקרי שכמות זו נזכרת לראשונה דווקא בחטאת הסולת, ולא במנחות נדבה. בהמשך ייאמר שגם המנחה היומית שהכוהן הגדול מקריב ("מנחת חביתין") צריכה להיות "עשירית האפה סולת מנחה תמיד מחציתה בבקר ומחציתה בערב" (ו', יג); וכמוה גם מנחת הקנאות שמביא הבעל החושד שאשתו סוטה תחתיו: "והביא את קרבנה עליה עשירית האיפה קמח שערים" (במדבר ה', טו). מדוע נתון זה נזכר דווקא במנחות אלו ולא במנחות הנדבה? לעניין דיוננו כעת נפנה מבטנו לחטאת שבאה סולת (האופציה שאעלה להלן מבארת לטעמי גם את ההקשרים האחרים).

הכיוון לפתרון נעוץ בדברי ראב"ע על אתר: "עשירית האיפה מאכל לאיש אחד ביום אחד" (ראב"ע ויקרא ה', יא). כפי שכבר הערנו בדיון בקורבן המנחה בפרק ב', הכמות

1 מילגרם, ויקרא, חלק א, עמ' 307. מעניין, שלפני הצעה זו הוא גם מראה שבמזבח הקדום התייחסו אל קמח כאל דבר שיש בו יכולות כפרה (שם, עמ' 306-307).

אך לא הראה לו את הסולת המכפרת, ואילו חכמים חולקים וטוענים ש"אף עשירית האיפה הראה לו".

מה פשר מחלוקת מוזרה זו? אני מעלה זאת בזהירות, אך אולי הדבר קשור בהבנת אופי קורבן "עשירית האיפה" הנדון. האומנם יש לראות בו קורבן מכפר כשאר הקורבנות וגם בו יש כושר חיטוי של המזבח (חכמים), או שמא – גם אם התירה התורה לעניים להביא קורבן זה כתחליף לקורבן הנצרך – קשה לראות בכך קורבן שמחטא את המזבח באופן מלא (רשב"י).

אך גם לאחר ביאור זה יש להפנות את האצבע לחידוש שבסופו של דבר מתרחש בקורבן עולה ויורד. העובדה שהתורה מאפשרת הבאת מינים שונים לקורבן – באחד מהם אף אין דם – כתחליף לחטאת הנדרשת, מלמדת שבקורבן זה עבר המוקד מחיטוי המזבח לתהליך שצריך לעבור האדם המקריב. בחטאת קבועה-רגילה הדגש הוא על חיטוי המזבח ובמקרים אלו התהליך ממוקד מזבח – הוא הזקוק לחיטוי, ואם האדם ידאג לכך יתכפר לו. במקרים שלפנינו, מאחר שמדובר בעבירות מחדל, הפגיעה במזבח כנראה שולית. הכפרה הנדרשת היא לנפשו של האדם המרגיש אשם. כפי שאמרנו בתחילה – הבסיס להבאת קורבן זה הוא הרגשת אשמתו של החוטא ובשעת הווידי מגדיר החוטא את עצמו כזקוק לכפרה. ממילא, עיקר הכפרה נוגעת בתהליך שהוא אמור לעבור, ועל כן – יביא מה שיביא למזבח, ובלבד שיבוא ויעמוד מול א-לוהיו ויתוודה לפניו. לפיכך, גם אם אין כאן דם מחטא, כפרה על אשמת האדם יש כאן.

"וְהִיְתָה לְכֹהֵן כְּמִנְחָה"

אף שמדובר בקורבן שבא מסולת, הוא איננו כמנחה, והדבר בולט בהבלטת הכתוב שאין להוסיף לקורבן זה שמן ולבונה – שבמנחות סולת מוסיפים אותם – שהרי אלו מבטים את העשירות ואת נחת הרוח שיש למקריב, ואילו בחטאת חובה אין מקום לביטויים אלו. אולם, מן העבר השני הכתוב משווה את אכילת הכוהנים בקורבן זה לאכילתם את מנחת הנדבה: "ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלים" (רש"י על אתר). ממילא עולה השאלה אם אופי אכילת חטאת הסולת דומה לאופי אכילת מנחת הנדבה. הרי, גם אם מדובר בקורבנות סולת האווירה שמלווה את הקורבנות האלו שונה

של 'עשירית האיפה' היא מנת מזון יומית של אדם, כפי שעולה מסיפור ירידת המן – ישראל נדרשו ללקוט עומר אחד ביום לכל אדם, ובסיום הפרשה שם מסכמת התורה: "וְהָעֹמֶר עֲשִׂירֵת הָאִיפָה הוּא" (שמות ט"ז, לו). כלומר, החוטא מביא את מנת המזון היומית שלו.

כאמור לעיל, דווקא משום שמדובר בעני שאפילו שתי ציפורים אינו יכול להרשות לעצמו, יש מן הסמליות בהבאת מנת המזון היומית, מקור חיותו, לגבוה. אם אין דם שיחטא את המזבח, ניתן לייצג חיים על ידי מנת מזון זו, ובכך לחטא את המזבח.²

בזהירות אני מבקש להציע שההתלבטות אם חטאת שבאה מסולת מחטאת את המזבח או שמוותרים על החיטוי במקרה זה, היא (אולי) העומדת ברקע המדרש המוזר הבא, שמתלבט אם ה' הראה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים מנחות חוטא:

"ויאמר ה' אלהים במה אדע: ר' חייא ברבי חנינא אמר לא כקורא תגר אלא אמר לו באיזו זכות. אמר לו: בכפרות שאני נותן לפניך. ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת' – הראה לו ג' מיני פרים וג' מיני שעירים וג' מיני אילים. ג' מיני פרים: פר יוה"כ ופר הבא על כל המצות ועגלה ערופה; וג' מיני שעירים: שעירי רגלים שעירי ראשי חדשים ושעירה של יחיד; וג' מיני אילים: אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של יחיד.³ 'ותור וגוזל' - תור ובר יון. ויקח לו את כל אלה' – ר' שמעון בן יוחי אומר: כל הכפרות הראה הקב"ה לאברהם, עשירית האיפה לא הראה לו. רבנן אמרי: אף עשירית האיפה הראה לו, נאמר כאן 'את כל אלה' ונאמר להלן 'והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה'"

(בראשית רבה, פר' מד, יד).

המדרש מניח שה' גילה לאברהם את סוד הקורבנות המכפרים בברית בין הבתרים,⁴ ולפיכך המדרש מפרט את קורבנות הכפרה השונים שאברהם שמע עליהם במעמד ברית זה. אולם, נחלקו תנאים לגבי קורבן אחד, אם גם עליו שמע אברהם במעמד ברית בין הבתרים – 'עשירית האיפה', כלומר מנחת חוטא. רשב"י רואה לנכון להדגיש ש"כל הכפרות הראה הקב"ה לאברהם"

3 תמוה לשלב את "כבשה של יחיד" ברשימה של האילים, מה גם שיש עוד אלי אשם שלא הוזכרו במדרש. יש מקום לבחון האם אין מדובר בטעות סופר. ראו גם את הדיון של יהודה תיאודור וינוך אלבק, במהדורה שלהם לבראשית רבה, חלק א, עמ' 436.

4 באפשרות להבין את לקיחת הבהמות ובתירתן בברית בין הבתרים כמעין קורבן, דנתי בהזדמנות אחרת (אברהם: סיפורו של מסע, עמ' 103-106). שם הבאתי את טענות התומכים בקריאה זו, אולם הסתייגתי מכך.

2 לאור האמור עולה השאלה – מדוע ביולדת ומצורע אי אפשר להביא סולת? נדמה שיסוד התשובה הוא שבהם מדובר על טומאה של ממש שדבקה בקודש, ואולי גם טומאה חמורה מהרגיל (הרי המצורע והיולדת הורחקו מהמשכן לימים רבים), ולכן הם צריכים להביא חיים ממש שיכסו על טומאתם. לעומת זאת, כאן מדובר בעבירה שהיא מעין מטפורה לטומאה (עבירות מחדל), ולכן אפשר להסתפק גם בדבר שמייצג חיים.

זאת, ר' אלעזר בר' שמעון תופס ככל הנראה את חטאת הסולת כדבר נפרד לחלוטין ממנחת הסולת. כאמור, גם אם שתיהן (מנחה וחטאת) באות סולת, מדובר בתהליכי הקרבה שונים לחלוטין: המנחה הקרובה ברוחה אל העולה עולה כליל על המזבח (כשבעליה כוהן), אולם המזבח אינו יכול לקבל את חטאת הסולת כולה.

מן העבר השני ניצבים חכמים, המזהים לחלוטין את דין החטאת ואת דין המנחה. כל עוד החומר המוקרב הוא סולת, יש דיני הקרבה קבועים לאופן הקטרתו. זו עמדה מפתיעה, המבליטה את החומר המוקרב יותר מאשר את הפונקציה שהקורבן ממלא. בתוך ניצב ר' שמעון, שכפי שרמזתי לעיל מחלק ככל הנראה באופי הקורבן מצדו של המזבח הקולט את הסולת (תהליך זהה לשני הקורבנות) ומצדו של המקריב (תודעה שונה מלווה את המנחה מאשר את החטאת).

~ * ~

לומדים ולומדות יקרים,

בדיון זה אנו חותמים את לימוד חטאת עולה ויורד ועמו את שיעורי השנה כולה. כולכם מוזמנים להצטרף להמשך לימודנו את חטיבת הקורבנות בסדרה שתוקדש לכך בשנה הבאה. נמשיך בעז"ה בדיוק מהמקום שבו עצרנו כעת, ונלמד את קורבן האשם אשר חותם את פרשת ויקרא, ואת פרשת צו שמעניקה פרספקטיבה חדשה לתורת הקורבנות.

ישר כוח לכל מי שהחזיק מעמד בלימוד פרשיות עמוסות פרטים אלו...

בתפילה שיקבל ה' ברצון את אשי ישראל ותפילתם; "יִזְכֹּר כָּל מִנְחָתְךָ וְעוֹלֹתֶיךָ יְדֻשְׁנָה סֶלֶה. יִתֵּן לָךְ כְּלִבָּבְךָ וְכָל עֲצָתְךָ יִמְלֵא" (תהלים כ')

יונתן גרוסמן

*****
 כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן
 עורך: בנימין פרנקל, תשע"ח
 *****
 בית המדרש הוירטואלי
 מיסודו של
 The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
 האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il>
 האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
 דוא"ל: office@etzion.org.il

לחלוטין, וכפי שכתב הנצי"ב בפירושו במקום: "אע"ג דאכילת כהנים במנחה זו אינו לאזכרה כמו במנחת נדבה, מכל מקום בדין היא כמנחה, דמכל מקום כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים כבשר החטאת בבהמה, אלא שאינו כמנחת נדבה דגוף המנחה אזכרה בפני עצמו לתועלת וכפרה" (העמק דבר ויקרא ה', יג).

תוכן החלוקה שהנצי"ב מציע אינו חשוב כעת לדיונו. הדבר המעניין הוא שהיה חשוב לנצי"ב להבליט שלמרות ההשוואה בין אכילת החטאת לאכילת המנחה – אין מדובר באותה האכילה. "בדין היא כמנחה" – כלומר, מבחינת התוצאה ההלכתית יש ביניהן דמיון, אך לא מבחינת אופי האכילה ותפקידה.

דומני שזה הרקע למחלוקת התנאים בנוגע לשאלת חטאת סולת של כוהן. כזכור, אם כוהן הביא מנחה היא אינה נאכלת על ידי כוהנים אלא מוקטרת כולה על גבי המזבח: "וְכָל מִנְחַת כֹּהֵן כָּלִיל תִּהְיֶה לֹא תֵאָכֵל" (וי', טז). האם דין זה תקף גם בחטאת סולת של כוהן? יש שלוש עמדות בין התנאים ביחס לסוגיה זו, אך יש לשים לב היטב גם לעמדה שאיש לא אוחז בה:⁵

1. חכמים סוברים שדין מנחת חוטא כדין מנחת נדבה, ואם הכוהן הוא המביא אותה – היא אינה נאכלת אלא מוקטרת על גבי המזבח (עמדה זו מובאת ברש"י על אתר).
2. ר' שמעון חולק על התהליך אך לא על התוצאה: לטעמו, יש לקמוץ מחטאת הסולת ולהקטיר את האזכרה בפני עצמה, אך לאחר מכן מקטירים גם את שארית המנחה. כלומר, מצד המזבח אין הבדל בין מנחת כוהן לחטאת כוהן והוא מקבל בסוף את כל הסולת בשני קורבנות אלו, אולם מצד הכהן יש הבדל בתהליך ההקרבה בין הקורבנות הללו.
3. ר' אלעזר בר' שמעון חולק וסובר שרק האזכרה של חטאת הסולת של כוהן מוקטרת על גבי המזבח – כשאר חטאות שבאו מן הסולת. גם הוא מסכים שהכוהן אינו אוכל את שאריות המנחה, ויש לפזר אותן במקום שבו משליכים את דשן המזבח.

כאמור, לפני ניתוח עמדות אלו יש לשים לב שאף לא אחד מן התנאים סבור שהכוהן אוכל את חטאתו. זוהי כנראה תוצאה שלא תעלה על הדעת וניתן להבין זאת. כפי שכבר הערנו, יש באכילת הכוהנים מעין המשך של הקרבת הקורבן, ולא ייתכן שהכוהן יאכל את מה שהוא עצמו מקריב; נראה הדבר כאילו הוא מקריב לעצמו. עם

5 דברי חכמים ור' שמעון מובאים בספרא על אתר (ויקרא, פר' ט"ט, י"א). העמדה השלישית מובאת בסוגיה בגמרא. ראו סיכום הדעות ומקורותיהן באנציקלופדיה תלמודית, "הקטרה", כרך י, עמ' תסא.

